

«ЩОДЕННИК» ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА ЯК ТВОРЧА ЛАБОРАТОРІЯ ПИСЬМЕННИКА

Вікторія ЧЕРНЕЦЬКА (Кіровоград)

У статті зроблена спроба дослідити письменницьку творчу лабораторію Володимира Винниченка, з'ясувати, які психічні стани переживав митець у період написання нових праць, як записи «Щоденника» оброблялися автором і реалізувалися в художніх творах.

The aim of the article is to explore Volodymyr Vynnychenko's creative laboratory; to find out what mental conditions were experienced by the author during the period of writing new works; how the records of his "Diary" were processed by the writer and realized in his works.

Попри те, що дослідження творчого доробку Володимира Винниченка актуалізувались останні десятиліття й стали об'єктом уваги літературознавців (Г. Баран, О. Галича, Л. Гнідан, В. Гуменюка, Т. Гундорової, Л. Дем'янівської, М. Жулинського, Г. Костюка, С. Михиди, Л. Мороз, В. Панченка, Г. Сиваченко та ін.), не можна говорити про їх повноту і всеохоплення, не маючи перед собою важливої частини його літературної спадщини – «Щоденника», що створювався письменником протягом сорока років життя, і важливий тим, «що це записки не тільки одного з найвидатніших майстрів української прози першої половини двадцятого сторіччя, не тільки основоположника української модерної драми, видатного публіциста й мемуариста, але й одного з найвидатніших політичних діячів українського національно-державного відродження й першого голови революційного уряду України» [12, с. 7].

Предметом нашої розвідки стане творча лабораторія Володимира Винниченка-письменника, яка розкриває перед читачем авторське світобачення та світорозуміння й розміщується на сторінках його «Щоденника».

Дослідження, запропоноване вашій увазі, має на меті простежити у Винниченкових нотатках зародження художніх творів, починаючи від їх задуму, формулювання теми, складання плану основного сюжету, вибору назви, обробку, добору мовних засобів, а також психічні настрої й стани, пережиті митцем у період створення та втілення цих заміток у художні праці.

«Щоденник» подає велику кількість записів про творчі плани митця. Автор прямо фіксує ідейно-тематичну спрямованість нотаток. Вони стосувались різних сфер його життя: творчості, політики, особистого тощо. Письменник, що жив з власної творчої праці, намагався по-різному донести до читача свої твори, а особливо тоді, коли друкування нових праць було ускладнене матеріальними труднощами. Наприклад, у записі за квітень 1938 року зустрічаємо: «Ідея: замінити Мартенса в «Сонячній машині» на Гітлера і спробувати подати переклад якомусь американському, англійському видавництву... Повинні американські рибки-видавці клюнути на цю модерну принаду» [6, с. 103].

А ось запис за 11 липня 1947 року про намагання створити такий друкований орган, у якому надати різним представникам української еміграції можливість вільно висловлювати свої думки: «Ідея журналу «Парламент України». Журнал, у якому, як на трибуні всякого парламенту вільної демократичної країни, мати б голос представників всіх течій українського еміграційного громадянства, від крайніх лівих до крайніх правих» [8, с. 94].

У «Щоденнику» знаходимо цілий ряд нотаток, які відображають різноплановість творчих задумів Винниченка, вони розкривають широту обсервації дійсності митцем. Про це говорить запис за 25 грудня 1925 року: «Багато планів та ідей: 1) Книга про щастя; 2) Соціалізм як моральний світ, чи як економічний; 3) Большевизм, як останній вибух романтизму, як убійник цього ж романтизму; 4) Хмельниччина; 5) Роман про подвоєння. Шукання гармонії, прагнення щастя. Що вибрати? До чого готуватися, що студіювати? Невибраність праці паралізує волю. Чи кілька разом паралельно, чи одну?» [4, с. 667]. Розуміючи своє призначення – творити, автор часто ніби примушував себе до роботи: «Я мушу у цьому році щось написати! П'єсу? Трошки б ухопити за хвіст європейську цивілізацію і стьобнути її глумом» [4, с. 637]. Дещо пізніше, у записах за 18 жовтня 1941 року, знаходимо такі рядки: «Мені ж треба: 1) Ще раз проредагувати «Конкордизм»; 2) Писати «Хмельниччину»; 3) Писати «Хроніку українського відродження» з доби останніх 50 років; 4) Другий разок «Намиста»; 5) Третій разок «Намиста»; 6) Майбутній історичний роман з доби конкордизму. То ж скільки на це часу треба? І скільки сил? Хіба ж я маю право витрачати їх на бешування, копання, длубання в гною?» [7, с. 100]. Ці нотатки доводять, що Винниченко розумів свою місію в цьому житті й хотів витратити свої сили на ту працю, що принесе, на його думку, більшу користь.

Сторінки «Щоденника» наповнені цілим рядом пікантних тем, які повністю чи частково реалізувалися в художніх працях письменника. Наприклад, у записі за 1 січня 1923 року находимо: «Тема: 50-літній чоловік, що стоїть на заході кохання і перемог над жінками, перевіряє свою силу на 16-літній дівчині, яка стоїть на сході свого кохання і також перевіряє себе на досвідченому Дон Жуані. Дві перевірки, дві спроби сил. Хвилюючі і приємні для обох» [4, с. 171], або «Хочеться вже вирватись; коли не стає приваби, то виникає примус. Раз-у-раз це так з усім, і з Пілатом, і з коханням, і з владою, навіть славою. Тема» [4, с. 612]. Навіть свої інтимні стосунки з жінками автор переносив на творчість, знаходячи все нові й нові теми: «Цікаво: трагічність, містичність і т. п. Нуци добре поєднується з практичністю добропорядної жінки урядовця, яка знає, коли й кому треба зробити вшанування для «користі служби» свого чоловіка. І під час самих любовних трагедій не забуває, що «коханий» винен їй скільки-то франків. Тема» [4, с. 607].

Проживаючи в Парижі, Винниченко часто відчував себе «чужим» в цьому місті світової цивілізації, бо українська вдача – спокійна, некваплива, щира – не могла почувати себе комфортно в місті руху, швидкості, перемін, практичності та меркантильного егоїзму. Підтвердженням цього є запис теми для подальшого студіювання в «Щоденнику»: «Українець у Парижі, степова людина в центрі міської цивілізації. Поезія степів, простору – і кам'яні вулиці. Щирість, одвертість, як зброя за існування, в Парижі аномалія» [4, с. 625]. Паризьке життя не залишало байдужим письменника. Володимир Винниченко часто відвідував різні виставки, переглядав вистави, кінофільми, приймав запрошення французького бомонду, спілкувався з різними людьми, спостерігаючи за їхнім життям і занотовуючи побачене у своєму «Щоденнику». У записах за 1928 рік знаходимо одну з тем, яка була схоплена письменником: «Цікаве явище: чого так багато великих митців, а надто акторів, малярів, співців, чого вони в звичайному житті такі дріб'язкові, суто меркантильні, часом скупі, заздрісні, надзвичайно буденні. Неначе вони надолужують себе цим брудом життя за ту штучну чистоту та вищість, якими мусять жити в своїй професії» [5, с. 71].

Та не тільки мистецьке життя цікавило Винниченка, не менш важливою для нього залишалася політика, бо вона постійно знаходилася в центрі його уваги. Щоденникові записи стверджують, що відхід від участі в політичному житті, не означав повної байдужості письменника до суспільного життя. Митець волів донести свої погляди на політику лідерів різних держав звичайному читачеві через літературу – художні твори, в яких викладав своє бачення і своє розуміння життя суспільства. Свідченням цього є такі щоденникові рядки: «Виникнення думки: писати роман «Крик до людства». Виявити всю філософську суть большевизму-сталінізму в живих образах, крикнути, коли стане сили, на всю планету крик перестороги й заклик до превентивних засобів проти страшної хвороби (дискордизму – Ч. В.), що обхопила одну шосту планети й загрожує охопити всю її» [11, с. 103], або «Знову навертається думка подати в художній формі про сталінізм, цей найхарактерніший, найвиразніший вияв дискордизму, взятого свідомо, планомірно, організовано за ідеал діяльності людей» [9, с. 99].

«Щоденник» демонструє етапи створення кожної нової праці (наприклад, «Слово за тобою, Сталіне!»): від її задуму, вибору дійових осіб, визначення структурних елементів сюжету, добору мовних засобів, вибору назви. Наприклад останнє: «Нова праця. – Вже намічається назва: «За тобою рішення, Сталін!» – Або – «Рішення за Сталіним». – Або – «Сталін і терміти». – Або – «Слово за тобою, Сталін!» [11, с. 103].

Дуже актуальними у «Щоденнику», на нашу думку, є записи, які відбивають психічний стан митця, що супроводжував «народження» нового твору, ті емоції та почуття, які виникали в процесі творчості. Щоденникові записи свідчать, що письменник, як і будь-яка звичайна людина, піддавався впливам різних природних явищ: «Роблю всі зусилля, щоб побороти дію

туману, і нічого не виходить. Нема внутрішнього хвилювання, солодкого здригання душі, без яких писати для мене неможливо. Нерви опалі, ліниві, байдужі. Можу тільки читати й думати» [3, с. 130]. У «Щоденнику» часто зустрічаються записи типу: «Сонце. «СМ» – 4 («Сонячна машина». – Ч. В.)» [4, с. 62], вони вказують на те, що письменник ніколи не був байдужим до стану природи, що його оточувала: яскраве сонце ніби передавало йому свою енергію для створення «Сонячної машини», а число 4 вказувало на кількість годин, що були віддані написанню твору. В інших записах можемо зустріти систематичні посилення на погодні умови (сніг, дощ, хмарно, ожеледь, холод, ясно, туман, мороз, одлига, вітер, мряка), які, певною мірою, впливали на психічний стан письменника.

У процесі роботи над творами, Винниченко відчував різні емоції та почуття. Це було: і бажання творити: «Але ж я скучив за писанням... Холодію, як уявляю, що я пишу» [3, с. 274], або «Хочеться взяти широке, велике полотно. Хочеться дати картину сучасності на планеті» [3, с. 666]; і відчуття повноти життя від наближення літературної праці: «Коли скінчимо «залеглості» – буде можливість сісти за інтелектуальну працю. А радість життя, повноти, змістовності, потрібності і погодженості співає цілий день у тілі» [6, с. 94]; і невдоволення, що іноді виникало під час обдумування твору: «Неясність, невиразність контурів теми. Хаотичність, первісний стан образів. Невдоволення» [4, с. 456]; і полегшення від закінчення твору: «Закінчив «Сонячну машину». Але, здається, кінець обгризений. Треба правити. В кожному разі вже доведено до кінця. Полегшення, розрішення» [4, с. 372]; і самокритика після перечитування праці: «Старе знайоме явище: поки писав, здавалось цікавим, потрібним. Як кінчав, була навіть трохи звичайна гарячка, настрої був веселий, піднятий. А як прочитав Косі (Коха (від слова «кохана»)) – дружина Володимира Винниченка – Розалія Лівшиць. – Ч. В.), так усе й зникло... А на душі стало погано, нудно, наче я гидко, без потреби, набрехав. Ах, якби я міг винищити три чверті того, що я написав!» [3, с. 285]; і втоми, «що є наслідком продуктивної праці»: «Звичайна втома... Але образи, коли вже народились, то ростуть у мені неначе самі, неначе посіяні, неначе мусять розвиватися» [4, с. 667], або наслідком перевтомлення: «Втома. Писати трудно. Думки стрибають, як коники в траві з-під ніг – одна туди, друга в інший бік» [3, с. 324]; і туги, що «не лишає ні на годину» і врятувати від неї «могла б тільки праця, творчість» [9, с. 91]; а іноді – фізично здоровий стан організму, який дає можливість плідно працювати: «Поки що працюється добре... Сон вночі здоровий до такої міри, що можу вдень працювати інтелектуально 8–9 годин з маленькими перервами» [11, с. 102]; або – нехіль до роботи через сумніви: «Чи варто писати?» [6, с. 109]; чи то «біль і важкість» в голові після «семи годин праці без перерви» [11, с. 101]; чи то «втоми й сумніву» щодо вартості роману «Слово за тобою, Сталіне!», і тоді авторові «здається занадто понура картина... гнітитиме читача, а не викликатиме інтерес до концепції колектократії» [11, с. 104]; чи то стану зневіри від перевтоми: «Знову і знову

здіймаються, як каламутний намул, сумніви: чи варто докінчувати переклад, а як і докінчувати, то чи варто видавати, чи варто сподіватися уваги до неї? І така втома, така нехоть, таке пригнічення охоплює за марно витрачені сили й час, що хочеться спалити всі рукописи, щоб і потягу вже більше не було» [10, с. 116]; чи апатії та «нехоті до «Сонячної машини» й до роботи. Наївність планів з «Сонячною машиною» гнітить» [4, с. 532]; або – почуття сорому, смішності та безсилля як «єдиний результат од трьохлітньої праці (про «Сонячну машину». – Ч. В.). І хочеться завмерти, заціпити душу, не рухати ні одною думкою. Всі намічувані раніш теми праць здаються гидкими, смішними» [4, с. 526]; чи почування слабкості, втоми, болю в горлі та голові від перенапруження роботою – перекладом твору на французьку мову, і в цей час у письменника все частіше виникає думка «про «Кубанські степи» (про смерть. – Ч. В.) [11, с. 105.]».

«Щоденник» стає неоцінним джерелом власне творчої лабораторії митця, коли від запису в ньому до фрагменту в тексті твору проходить серйозна обробка. Прикладом цього можуть послужити такі помітки із «Щоденника»: «Ямочка на підборіддю. У дитини це мило, а у старої людини – це робить її смішною і легковажною» [4, с. 67] а, розгорнувши роман «Сонячна машина», знаходимо такі рядки: «Князівна. (про Елізу. – Ч. В.)... І над очима – широке чоло, а під устами – гостре підборіддя з дитячою смішною вдавленою ямочкою» [1, с. 401] і тут же: «...доктор Рудольф цеглясто червоніє, ... як од хвилювання хоче зачесати пальцями волосся й спиняє руку на чолі, ще раз почервонівши до самої ямочки на гострому підборідді» [1, с. 401].

Не менш цікавим є запис-роздум про кохання в «Щоденнику»: «Кохання – це зойк крові, це бездумний, непереможний голод тіла, це наказ вічності, яка не допускає опору собі. Кохання саме себе пожирає, як вогонь, і коли задоволене, лишає по собі нудний, сірий попіл... Кохання приходить зразу, в один мент, і може одійти з такою ж раптовістю і несподівано... Кохання любить тільки себе і для себе. Коли страждання коханого дасть насолоду, кохання шукатиме тільки страждання коханого... Кохання є цвіт, з якого виростає рідкий овоч – любов. Без цвіту нема плоду, але й цвіт не є плід, і не всякий цвіт перетворюється в плід. Тисячі кохань обсіпаються безплідними, усихають, не встигши розквітнути до зерна любови» [3, с. 334] Цей запис, з деякими незначними змінами, виявляємо вже у романі «Сонячна машина»: «Кохання – це зойк крові, це бездумний, хижий голод тіла, наказ вічності, яка не допускає опору собі. Але кохання саме себе пожирає, як вогонь, і коли задоволене, лишає по собі нудний, сірий попіл... Кохання налітає зразу, в один мент, і може одійти з такою самою раптовістю та легкістю, як і налетіло... Кохання кохає тільки для себе. І коли страждання коханого дасть йому насолоду і задоволення, воно шукатиме тільки страждання коханого... Кохання є дикий кричущий цвіт, з якого виростає рідкісний плід – любов. Без цвіту нема плоду, але й не всякий цвіт

дає плід» [1, с. 485]. Треба зазначити, що записи в «Щоденнику» постійно ставали робочим матеріалом для художніх творів митця.

На сторінках романів раз у раз знаходимо рядки, які «зародилися» ще в щоденникових нотатках Володимира Винниченка. Часом їх дуже легко впізнати, а іноді вони так переосмислюються та обробляються автором, що знайти їх спільні риси дуже важко. Наприклад, у щоденних записах за 1921 рік знаходимо: «Далекі звуки катеринки в лісі подібні до звуків пісні дівчини, яка співає з затуленим ротом під час жування чогось» [4, с. 66] Ці ж думки втілюються автором у романі «Сонячна машина», і ми вже бачимо дещо змінену картину реальності: «Крізь гуркіт, дзвякіт, скрегіт міста пробивається гунява, схлиплива мелодія катеринки, – обідрана старчиха з проваленим носом серед ярмарку ділового, заклопотаного натовпу. От схлипує і гугнявить катеринка. І яким ніжним сумом віє од цієї гунявості, коли подумаєш, що завтра, може, ти будеш мертвий і ніколи-ніколи не почуєш її ... І ця катеринка, і клаптик неба ... все ж це життя, все повне свого змісту й своєї краси... Гуняво схлипує старим-старим романсом катеринка і часом по-старечому збивається й кашляє» [1, с. 515].

Уважно перечитуючи вже інший твір письменника – «Слово за тобою, Сталіне!», – написаний ним у 1950 році, раз у раз знаходимо в ньому відбитки щоденникових записів. У «Щоденнику» є запис за 27 травня 1950 року: «Закінчення перекладу і перевірки його («Слово за тобою, Сталіне!»). – Ч. В.). Рукопис однесено до Сесіль (перекладач твору на французьку мову. – Ч. В.). Зроблено всі можливі виписки, поправки, додатки в доповіді Дев'ятого. І тепер знову починається гадання: матиме ця праця яку-небудь дію на хід світового божевілля, чи це – наївна, дитяча претензія, яка викличе сміх у дорослих людей, або зневажливе мовчання» [11, с. 108]. А в самому романі «Слово за тобою, Сталіне!» знаходимо рядки, що ніби розкривають попередню щоденникову думку: «Дев'ятий кожному вільну годину присвячував готуванню своєї доповіді Політбюро. За основу її був рукопис Іваненка з усіма головними його тезами» [2, с. 315].

Дуже цінними, на нашу думку, для подальшого студіювання творів Володимира Винниченка, написаних ним в еміграції («Великий секрет», «Сонячна машина», «Ательє щастя», «Лепрозорій», «Конкордизм», «Заповіт борцям за визволення», «Слово до еміграції», «Нова заповідь», «Хмельниччина», «Слово за тобою, Сталіне!» записи до «Роману мого життя» тощо), стануть щоденникові нотатки. Вони допоможуть глибше відчувати твори, побачити зв'язок між реальною дійсністю та зображуваними автором подіями. А для дослідження стилю письменника та психології його творчості записи «Щоденника» просто незвичайна знахідка.

Усі попередні свідчення доводять виголошену думку про те, що перед нами справжня творча майстерня письменника – його «Щоденник» – джерело творчої думки, наснаги, довершеного та віртуозного таланту Володимира Винниченка, дослідження якого є метою наших подальших наукових студій.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Винниченко В. К. Вибрані твори: Оповідання. Повість. Романи / Передм. Л. С. Дем'янівської. – К.: грамота, 2005. – 928 с., фото.
2. Винниченко В. Оповідання. Роман «Слово за тобою, Сталіне!», п'єса «Чорна Пантера і Білий медвідь». – К.: Наук. Думка, 2001. – 440 с.
3. Винниченко В. Щоденник. – Том 1 (1911–1920) / Ред., вступ. ст. і примітки Григорія Костюка. – Едмонтон; Нью-Йорк, 1980. – 500 с.
4. Винниченко В. Щоденник. – Том 2 (1921–1925) / Ред., вступ. ст. і примітки Григорія Костюка. – Едмонтон; Нью-Йорк, 1983. – 683 с.
5. Винниченко В. Щоденник (1928) / Упорядкування та примітки Галини Сиваченко // Київська старовина. – № 4. – 2000. – С. 71.
6. Винниченко В. Щоденник (1937–1938) / Упорядкування та примітки Галини Сиваченко // Київська старовина. – № 1. – 2001. – С. 94–109.
7. Винниченко В. Щоденник (18.10.1941) / Упорядкування та примітки Галини Сиваченко // Київська старовина. – № 4. – 2001. – С. 100.
8. Винниченко В. Щоденник (11.07.1947) / Упорядкування та примітки Галини Сиваченко // Київська старовина. – № 1. – 2003. – С. 94.
9. Винниченко В. Щоденник (1947–1948) / Упорядкування та примітки Галини Сиваченко // Київська старовина. – № 2. – 2003. – С. 91 – 99.
10. Винниченко В. Щоденник (31.10.1948.) / Упорядкування та примітки Галини Сиваченко // Київська старовина. – № 3. – 2003. – С. 116.
11. Винниченко В. Щоденник (1950) / Упорядкування та примітки Галини Сиваченко // Київська старовина. – № 5. – 2003. – С. 103 – 116.
12. Костюк Г. В. Винниченко. Щоденник. – Том 1 (1911–1920) / Ред., вступ. ст. і примітки Григорія Костюка. – Едмонтон; Нью-Йорк, 1980. – С. 7–9.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Чернецька Вікторія Миколаївна – аспірантка кафедри української літератури КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: творча спадщина Володимира Винниченка, мемуаристика та документалістика.

ДЖЕФРІ ЧОСЕР – ОСНОВОПОЛОЖНИК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ АНГЛІЙСЬКОГО НАРОДУ

Світлана ШАНДРУК (Кіровоград)

У статті розглянуто творчий шлях видатного англійського письменника Джефрі Чосера та його вплив на формування національної літературної мови англійського народу.

This article deals with life and activity of outstanding English writer Geoffrey Chaucer and his influence at national literary language of English people formation.

Хронологічні межі англійського Відродження – кінець XV – початок XVII ст. Але підготовка ґрунту для виникнення гуманістичної культури розпочалася раніше, ще в XIV ст. Це був час значних соціальних змін, які створили передумови для формування англійської нації, культури, мови. У